

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

BOHOVIA
A HRDINOVIA
ANTICKÝCH BÁJÍ

**BOHOVIA
A HRDINOVIA
ANTICKÝCH
BÁJÍ**

VOJTECH ZAMAROVSKÝ
BOHOVIA
A HRDINOVIA
ANTICKÝCH
BÁJÍ

© Vojtech Zamarovský
Slovak edition © Perfekt 2015

Vojtech Zamarovský

Bohovia a hrdinovia antických bájí

Kniha vyšla s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

Piate doplnené slovenské vydanie

Vydal Perfekt, a. s., Karpatská 7, 811 05 Bratislava, ako svoju 715. publikáciu.

Rok vydania: 2015

Fotografie a obrazový materiál: Peter Zamarovský, archív Vojtecha Zamarovského
a vydavateľstva Perfekt

Jazykové redaktorky: Viera Gründlerová, Alexandra Cighardová

Grafická úprava a zalomenie: Juraj Zvalo

Tlač: POLYGRAFICKÉ CENTRUM

www.polygrafcentrum.sk

Knihu si môžete objednať vo vydavateľstve PERFEKT, Karpatská 7, 811 05 Bratislava 1,
fax: 02/52 49 97 88, e-mail: odbyt@perfekt.sk alebo kúpiť na rovnakej adrese
v Kníhkupectve Vojtecha Zamarovského, alebo na www.perfekt.sk s 30 % zľavou.

Elektronickú verziu tejto knihy si môžete kúpiť na portáloch www.martinus.sk,
www.dibuk.sk, www.datart.sk a www.prestigio.sk.

ISBN 978-80-8046-717-3

www.perfekt.sk

Bohovia a hrdinovia, o ktorých sa hovorí v tejto knihe, majú podivuhodný osud: hoci nikdy nežili, prežili mnohé historické osoby, ktoré boli skutočnými hrdinami alebo sa skutočne vyhlasovali za bohov. Zrodila ich ľudová fantázia Grékov a Rimanov (sčasti aj iných národov) v čase pred vynájdením železného pluhu a veľká ich časť sa dožila atómového veku. Stretávame sa s nimi v prísloviach a literatúre, v názvoch kozmických rakiet a v astronomických atlasoch, v dielach sochárov a maliarov, vo výtvoroch dramatikov a hudobníkov, v bežnej konverzácii i v prejavoch štátnikov. Mnohí z nich budú žiť v povedomí ľudstva tak dlho ako samo ľudstvo.

Kniha o týchto bohoch a hrdinoch vznikla takpovediac na objednávku čitateľov. Podnet na ňu dali sfažnosti, že nemáme spoľahlivú a dnešným jazykom písanú príručku, kde by sa dalo rýchlo a ľahko nájsť, čo by chcel vedieť moderný človek o postavách z antických mýtov a bájí. Po knihe o Tróji som dostal niekoľko návrhov, aby som napísal niečo, čo by nebolo „vedeckou mytológiou pre klasických filológov“ ani „sprievodcom po Aténach a Ríme pre barbarov“, ale niečo medzi tým. Napísal som teda tento *slovník na čítanie*.

Úplný zoznam mytologických postáv Grékov a Rimanov sa rovná telefónnemu zoznamu veľkého mesta a možno ho aj prevyšuje. V praxi nám však zvyčajne stačí menší príručný zoznam osôb, s ktorými prichádzame do styku. Na rovnaký rozsah som sa snažil obmedziť aj počet bohov a hrdinov v tomto slovníku.

Heslár som zostavil tak, že presne rok som si zaznamenával mytologické mená, s ktorými som sa stretal v súčasnej poézii a beletrii, v dennej tlači a v rozhlase, v katalógoch výstav a múzeí, v programoch divadiel a koncertov. Zhromaždilo sa mi ich napodiv takmer pol tisícky, doplnil som ich potom menami postáv, ktoré s nimi bezprostredne súvisia. Tento zoznam som dal preveriť spolupracovníkom v redakciách a na pracoviskách z odboru antických vied. Pri jeho úprave som dbal na to, aby nebol ani nadmerný, a hlavne, aby bol čo najväčšmi „súčasný“.

Heslá som spracoval na základe antických prameňov a odbornej literatúry. To znamená postavy z gréckej mytológie, predovšetkým, podľa Homéra a Hesioda, Aischyla, Sofokla a Euripida, v rade prípadov aj podľa iných autorov; rímske postavy najmä podľa Vergília a Ovídia. Pritom som sa neobmedzil na mýty vo vlastnom zmysle slova, ale všimol som si aj historické legendy, alegorické poviedky, hrdinské a ľúbostné báje, folklórne povesti aj niektoré umelé konštrukcie z diel básnikov a historikov. Kde sa z antiky zachovali rôzne verzie životných príbehov jednotlivých bohov a hrdinov, ich genealógií atď., uviedol som najrozšírenejšie. Pri významných postavách spravidla všetky.

Jednotlivé heslá som sa usiloval spracovať komplexne. Odkazy som obmedzil na najmenšiu mieru, a to i za cenu občasného stručného opakovania textu, aby som čitateľovi usporil rozptyľujúce listovanie. Podstatne som tiež obmedzil odkazy na rozličné rozpory (najmä chronologické) a na mnohé odchýlky od pôvodných verzií, vyplývajúce z trocha voľného spracovania niektorých mýtov novodobými autormi. Viedla ma pritom hlavne snaha posilniť čitateľské zameranie knihy.

K väčšine hesiel, ktoré presahujú rámec obvyčajnej informácie, som pripojil poznámky o ďalšom spracovaní ich postáv v literatúre, výtvarnom umení a hudbe, t. j. o tom, čo sa nazýva „dedičstvo antiky“ či jej „živý odkaz“. K niektorým som pripojil aj archeologické, filologické a historické pripomienky, ako aj odkazy na hlavné pramene. Tieto dodatky som sa snažil spracovať z toho hľadiska, z ktorého sa čitateľ pravdepodobne k tomu či onomu heslu dostane.

Pri odkazoch na literárne, výtvarné a hudobné spracovanie som sa poväčšine vyhýbal inému hodnoteniu ako výberom uvádzaných diel. Subjektívne hľadisko, ktorému sa pri práci tohto druhu nedá ubrániť, som použil ako kritérium výberu. Uviedol som skrátka diela, či už slávne alebo menej zná-

me, čo na mňa najviac zapôsobili. Väčšinu uvedených obrazov a sôch som mal možnosť posúdiť podľa originálov v hlavných európskych, maloázijských, severoafrických a amerických zbierkach. V niektorých prípadoch som sa zmienil aj o dielach nespornej umeleckej hodnoty, ktoré poznám len z reprodukcií. Obdobne som postupoval aj pri výbere architektonických, literárnych a hudobných diel. Základné diela, najmä z antiky, som však uviedol, ako aspoň dúfam, bez podstatných medzier.

Súčasťou tejto knihy sú ilustrácie. Usiloval som sa ich vybrať tak, aby dokumentovali najdôležitejšie heslá a zároveň pripomínali najvýznamnejšie výtvarné diela staroveku i novoveku, ktoré čerpajú námety z antickej mytológie.

Zhruba dve tretiny reprodukováných obrazov a sôch pripadajú na diela z antiky, asi tretina na novoveké. Pri antických dielach som sa pokúsil zachytiť významové proporcie medzi tvorbou klasickeho Grécka, helenistickou a rímskou; to isté platí aj o proporciách medzi sochami, reliéfmi, vázovými maľbami a pod. Pri novovekých som sa snažil o podobné proporcie medzi tvorbou renesančnou, barokovou atď. a súčasnou. Rozmanitosť týchto ilustrácií (i diel, o ktorých je zmienka v texte) náorne dokumentuje vplyv antickej mytológie na európske umenie mnohých stáročí.

Väčšina ilustrácií pochádza z materiálov múzeí a galérií, v ktorých sú uvedené diela vystavené. Menšia časť je z monografií, ktorých autori si nevyhradili pre jednotlivé snímky copyright. Dopĺňajú ich pôvodné snímky a kresby, vyhotovené priamo pre túto knihu.

Prvé slovenské vydanie tohto „slovníka na čítanie“ vyšlo roku 1969, druhé roku 1980. Terajšie tretie vydanie je z obsahovej stránky v podstate totožné s predošlými; podstatnú zmenu prinieslo však jeho redakčné spracovanie v nakladateľstve: osobné a miestne vlastné mená, ktoré som uvádzal podľa zásad klasickej filológie, boli upravené tak, aby zodpovedali tvarom záväzne predpísaným novými Pravidlami slovenského pravopisu.

Bratislava, august 1998

V. Z.

ABAS

(2. pád *Abasa*, lat. *Abas*) – syn argejského kráľa Lynkea a jeho manželky Hypermestry, kráľ v peloponézskom Argu.

Nevyznamenal sa ničím mimoriadnym, no napriek tomu ho musíme v tomto slovníku uviesť, ba dokonca ním začať. Bol totiž predkom významných hrdinov a jeho meno sa v mýtoch často vyskytuje. S manželkou Aglaiou mal dvoch synov, ktorí sa preslávili vzájomným nepriateľstvom: Akrisia, neskoršieho kráľa v Argu a Proita, zakladateľa a kráľa mohutne opevneného Tyrinsu. Prostredníctvom Akrisia stal sa dedom Danae, milenky najvyššieho boha Dia, a pradedom bohatera Persea. Podľa niektorých autorov založil mesto Abai vo Fokide a podmanil si ostrov Euboiu, podľa iných to však vykonal jeho menovec, syn boha mora Poseidóna a nymfy Aretusy.

Ďalších nositeľov tohto mena poznáme z Homérovej *Iliady* a z Vergíliovej *Aeneidy*. V antickej tradícii nezanechali však ináč stopu.

ABDEROS

(2. pád *Abdera*, lat. *Abderus*) – syn boha Herma, druh najväčšieho hrdinu gréckych bájí Herakla.

Zúčastnil sa s Heraklom na výprave do Trácie, aby mu pomohol splniť jednu z dvanástich úloh, ktoré dostal od mykénskeho kráľa Eurystea: priviesť divé kone bistonského kráľa Diomeda, čo sa živil ľudským mäsom. Herakles roztrhal železné reťaze, ktorými boli kone pripútané, a s nadľudskou silou ich doviedol až k svojej lodi. Keď ich však

chcel naložiť, objavil sa kráľ Diomedes s vojskom, aby mu to prekázal. Herakles nato zveril kone Abderovi a pustil sa s Diomedom do bitky. V boji síce zvíťazil a Diomeda zabil, ale keď sa vrátil k lodi, s hrôzou videl, že Abderos sa koňom neubránil. Našiel ho už roztrhaného. Preukázal mu teda aspoň poslednú poctu: vystrojil mu nádherný pohreb a na mieste jeho smrti založil mesto, ktoré nazval po ňom – Abdérou.

Trácke mesto Abdéra, ktoré s pýchou odvodzovalo svoj pôvod od Herakla, sa v historických dobách preslávilo ako rodisko filozofov Demokrita a Protagora. Ešte známejšie sa však stalo pre obmedzenosť a skostnatenosť svojich obyvateľov, takže „Abdéra“ znamenalo u Grékov niekedy to isté čo u nás „Kocúrkovo“. Je v súlade s antickou tradíciou, keď Voskovec a Werich položili dej svojej hry *Osol a tieň* (1933) alebo F. Dürrenmatt svoj *Proces o oslov tieň* (1951) práve do Abdéry. Po prvý raz ju v tomto zmysle uviedol do modernej literatúry Ch. M. Wieland vo svojich *Dejinách Abdérčanov* (1774).

ADIKIA

(2. pád *Adikie*, dosl. „bezprávie“) – sestra bohyně spravodlivosti Diké. – Pozri heslo *Diké*.

ADMETOS

(2. pád *Admeta*, lat. *Admetus*) – syn ferského kráľa Fereta a jeho manželky Klymeny alebo Periklymeny, kráľ v tesálskych Ferách.

Mal všetky vlastnosti, ktoré sú ozdobou muža a kráľa, pretože

tiež najvyšší boh Zeus rozhodol, aby mu slúžil mladý boh svetla a slnka Apolón, keď sa musel prácou očistiť z viny za zabitie draka Pytóna. Apolón bol s Admetovým správaním spokojný a po prepustení zo služby sa mu odmenil tým, že mu pomohol získať manželku, po ktorej túžil. Bola to krásna Alkestis, dcéra kráľa Pelia z Iolku, a jej otec ju chcel vydať iba za muža, ktorý by dokázal zapriaťnuť do voza medveďa a leva. Apolón dal Admetovi na deň skúšky takú silu a obratnosť, že podmienku splnil, a tak si odviezol Alkestidu do Fer. Okrem toho mu vymohol od bohýň osudu, že nemusí zomrieť, ak za neho odíde do podsvetia dobrovoľne niekto iný. Admetos žil potom šťastnejšie než hoci ktorý iný smrteľník, tak šťastne, že sa mu vôbec nechcelo opustiť tento svet.

Keď Admetos cítil, že sa blíži hodina jeho smrti, dal si zavolať niekoľkých úbožiacov z Fer. Požiadal ich, aby niektorý z nich zomrel namiesto neho, všetci však odmietli. S rovnakou žiadosťou sa obrátil potom na svojich priateľov, vysmiali sa mu. Nakoniec sa odhodlal požiadať o to svojich rodičov; hoci boli starí a chorí, nevyhoveli mu. Keď sa to dozvedela jeho manželka Alkestis, vymohla si od neho sľub, že neprivedie k ich deťom macochu a oznámila mu, že sama pozve boha smrti Tanata, aby ju namiesto neho odviezol do ríše tieňov. Od Alkestidy však nechcel Admetos túto obeť prijať a zaprisahal ju, aby sa svojho úmyslu vzdala. Bola však neoblomná: milujúcej žene je manžel drahší ako priateľ priateľom a syn rodičom.

Práve vo chvíli, keď Alkestis zavrela oči, ohlásili sluhovia návštevníka. Bol to hrdina Herakles,

Admetov dárny spolubojovník a verný druh. Admetos ho prijal s poctami, ktoré patria synovi najvyššieho boha, a keďže ho nechcel zarmútiť, zatajil pred ním svoj žiaľ. Potom rozkázal sluhom, aby ho zaviedli do hodovnej siene a pripravili mu bohatú hostinu. Heraklovi to bolo čudné, že Admetos, inokedy taký veselý a šťastný, na hostinu neprišiel. Pomyšlel si však, že kto je sám, je v dobrej spoločnosti, a s chuťou sa pustil do jedla a ešte s väčšou chuťou do pitia. Rozjarený vínom dal sa do reči so sluhami a vyzval ich, aby si s ním vypili, rozpačíte však odmietli. Až teraz mu zišlo na um, že v Admetovom dome sa asi niečo prihodilo. Začal sa vypytovať a dozvedel sa, že kráľova manželka zomrela.

Herakles vedel, ako Admetos svoju ženu ľúbil, a o to viac ľutoval, že v dome smútku tak veselo hodoval. Admetova ohľaduplnosť, s ktorou skryl pred ním svoj žiaľ, ho dojala. Rozhodol sa, že sa mu odmení činom, na aký sa doteraz nikto neodvážil. Vytrhne mŕtvu Alkestidu z pazúrov smrti!

Keď odviezli Alkestidino telo k hrobke, kde mala byť slávnostne pochovaná, vyčkal, kým všetci odišli a ukryl sa v tieni. Krátko nato začul šum čiernych krídel boha Tanata, ktorý si priletel po Alkestidinu dušu. Len čo sa boh smrti priblížil, Herakles vyskočil z úkrytu, vrhol sa na neho a stisol ho, až mu zaprašľali kosti. Márne sa Tanatos bránil, márne útočil krídlami, z ktorých vial chlad smrti, Herakles ho premohol a spútal. Vyčkal, dokiaľ ho Tanatos nezačal prosiť o milosť. Vrátil mu slobodu až potom, keď mu sľúbil, že vráti Alkestide život.

Za Alkestidinu záchranu neprijal Herakles nijakú odmenu:

cena života milovaného človeka sa beztak nedá ničím zaplatiť. Obaja manželia žili potom ešte dlhé roky šťastne, a keď si po nich prišiel boh smrti druhý raz, spoločne ho nasledovali do ríše tieňov.

Mýtus o Admetovi a Alkestide netvoril dlho samostatný celok. Zo starších čias ho poznáme len ako súčasť mýtov o Apolónovi, Heraklovi a Argonautoch (s ktorými sa Admetos zúčastnil na výprave za zlatým rúnom do Kolchidy). Zachoval sa preto v niekoľkých verziách, medzi ktorými sú rôzne rozpory, najmä chronologické. Prvý raz ho súborne spracoval Euripides v tragédii *Alkestis* (roku 438 pred n. l.). Niekoľko vyobrazení z tohto mýtu sa zachovalo na vázových maľbách; na dvoch z nich, asi z prvej polovice 5. storočia pred n. l., je *Admetos s Alkestidou* (dnes v Múzeu umení v Bostone a parížskom Kabine-te medailí). Z nástenných obrazov sú známe dva: *Admetos a Alkestis* z baziliky v Herkulaneu asi z roku 70. n. l. (dnes v Národnom múzeu v Neapole) a *Herakles privádza Alkestidu k Admetovi* z polovice 4. storočia n. l. v kresťanských katakombách na rímskej Via Latine. S Admetom sa stretávame aj v celom rade novovekých básnických a dramatických diel, ktorých ústrednou postavou je Alkestis, okrem toho v opere *Admeto* na text Aureliho od G. F. Händla (1727).

ADONIS

(2. pád *Adonisa*, lat. *Adonis*) – syn cyperského kráľa Kinyra a jeho dcéry Myrrhy.

Nikto z ľudí sa mu nevyrovnal krásou, ba ani nikto z bohov,

a tak nie div, že sa do neho zaľúbila sama bohyňa lásky a krásy Afrodita. Zostupovala kvôli nemu na zem a z lásky k nemu sa začala zaujímať aj o lov, ktorému vášnivo holdoval. Sama mu dokonca pomáhala loviť zver v cyperských lesoch; pravda len krotkú, lebo divá nehľadá na krásu a hubí ju s ľahostajnou tupeťou. Vždy mu tiež kládla na srdce, aby divú zver nechal na pokoji; stačí byť zver sa odvážny voči plachým, proti smelým je vždy nebezpečné byť smelý. Adonisovi však mužnosť bránila poslúchnuť takúto nemúžnú radu, a keď ho raz Afrodita opustila, vybral sa na lov diviakov. Stalo sa mu to osudným: poranené zviera ho napadlo a obrovskými tesákmi na mieste usmrtilo. Afrodita nad jeho mŕtvolou takmer zúfala. Prekliala osud, ktorý je mocnejší ako bohovia, a s plačom sa vrhla na kolena pred najvyššieho boha Dia, aby jej miláčika aspoň na čas vrátil. Najvyšší boh jej prosbe vyhovel a požiadal boha podsvetia Háda, aby vždy na jar pustil Adonisa zo svojej pochmúrnej ríše na zem. Adonis teda zostáva vždy len pol roka v podsvetí a pol roka žije s Afroditou na zemi. Celá príroda sa raduje a odieva do zelene a kvetov, keď sa Adonis na jar vracia, a zahafuje sa do smútku, keď sa na jeseň odoberá do ríše tieňov.

Mýtus o Adonisovi a Afrodite poskytuje už tisíce rokov umelcom námet na nové a nové spracovanie. Asi sto rokov láka aj vedcov, aby vypátrali jeho pôvod. Meno Adonis sa totiž vyskytuje v starých semitských jazykoch, kde znamená „pán“ a mýtus rovnakého obsahu sa objavuje aj vo fenických a sýrskych prameňoch. Jeho korene

však siahajú nepochybne ďalej a najmä hlbšie. Napríklad, už Chetiti poznali mýtus o bohu vegetácie Telipinovi, ktorý v zime opúšťal zem, kde potom odumrel život, až kým sa boh na jar opäť nevrátil.

Babylončania poznali podobný mýtus o bohyni lásky Ištare a krásnom Tammuzovi, ktorý vždy na jeseň umrel a na jar vstal z mŕtvych. Zárodky tohto mýtu sa dajú zistiť až u Sumerov, najstaršieho historického národa na svete. Obdobný mytologický výraz jesenného umierania a jarného vzkriesenia prírody nie je však cudzí ani národom, ktoré určite nemali nijaké styky so starovekou Mezopotámiou, napríklad Slovanom, Germánom alebo severoamerickým Indiánom. Ako sa zdá, mýtus o Adonisovi a Afroditе je negréckeho, pravdepodobne semitského pôvodu. Antickí básnici ho, pravda, tvorivým spôsobom prepracovali. Ich dlhý rad sa začína gréckou poetkou Sapfo z Lesbu (v 7. storočí pred n. l.) a končí sa rímskym Ovídiom v prvých rokoch nášho letopočtu: z Ovídiových *Premien* sa s ním oboznámila aj moderná Európa. Prvý z novovekých básnikov, ktorý ho znovu spracoval, bol W. Shakespeare (v poéme *Venuša a Adonis*, 1593).

Jedna z najlepších antických sôch *Adonisa*, rímska kópia gréckeho originálu z 3. až 2. storočia pred n. l. je dnes v Národnom múzeu v Neapole: podobná kópia, ale staršieho originálu je v petrohradskej Ermitáži a veľká nástenná maľba asi z roku 50 n. l. *Venuša a Adonis* v tzv. Adonisovom dome v Pompejoch.

Z novovekých sôch inšpirovaných týmto mýtom patrí medzi najpozoruhodnejšie *Adonis* od A. De Vriesa z roku 1624, odvzená za tridsaťročnej vojny z Pra-

Adonis

hy do Švédska (dnes v Drottningholmských zbierkach), ďalej *Adonisova smrť* od G. Mazzuolu z roku 1709 (dnes v petrohradskej Ermitáži), súsošie L. Vanvitelliho z polovice 18. storočia v parku Caserta pri Neapole a rovnomenne sochy A. Canovu (z roku 1794) a B. Thorvaldsena (1832). Z novších sa k nim priraduje *Adonisova smrť* z roku 1893 od A. Rodina (v Rodinovom múzeu v Paríži).

Dva slávne obrazy *Venuše a Adonisa* namaľoval Tizian, prvý (z roku 1554) je v madridskom Prade, druhý (z roku 1576) v londýnskej Národnej galérii. Z ostatných obrazov spomeňme *Venušu a Adonisa* od P. Veroneseho z čias okolo roku 1575 (v Umeleckohistorickom múzeu vo Viedni) a rovnomenne obrazy od A. Carraciho z roku 1595 (v rímskom paláci Farnese) a P. P. Rubensa z rokov 1609 až 1610 (v Metropolitnom múzeu v New Yorku), ďalej *Adonisovu smrť* od S. del Piomba asi z rokov 1510 až 1520 (vo florentskej Uffizi) a *Venušu a Adonisa* od P. P. Prud'hona z čias okolo roku 1810 (vo Wallaceovej zbierke v Londýne). Obraz *Venuša a Adonis* od B. Sprangera z konca 16. storočia je v Národnej ga-

lérii v Prahe. Kedysi slávny obraz *Adonisova smrť* od J. Kuckeckého z čias okolo roku 1705 sa za neznámych okolností stratil, poznáme ho len z medirytiny A. Romaneta.

ADRASTEIA

(2. pád *Adrasteie*, lat. *Adrastea*) – nymfa, ktorá so svojou sestrou Idaiou vychovala najvyššieho boha Dia na Kréte.

Diov otec Kronos každého svojho potomka po narodení zjedol, aby sa tak zbavil prípadného nepriateľa, ktorý by ho pripravil o vládu. Dia, posledného z týchto potomkov, porodila preto Kronova manželka Reia tajne v hlbokoj jaskyni pod horou Dikté na Kréte, a namiesto neho dala Kronovi kameň zabalený do plienok. Kronos sa dal oklamať, a tak jeho najmladší syn ostal na svete a na slobode. Pretože Reia sa o neho nemohla starať, ujali sa ho nymfy Adrasteia a Idaia. Křmili ho kozím mliekom a včelím medom, chránili ho pred Kronovým zrakom a všemožne sa o neho starali, kým nedospel. Keď sa tak stalo, rozpútal boj proti svojmu otcovi, z ktorého vyšiel nakoniec ako víťaz a nový vládca nad bohmi a nad ľuďmi.

Iná Adrasteia bola bohyňa hôr, uctievaná najmä v maloázijskej Frýgii. Keďže jej meno znamená „tá, pred ktorou sa nedá ujsť“, Gréci ju stotožňovali s bohyňou odplaty Nemesidou.

ADRASTOS

(2. pád *Adrasta*, lat. *Adrastus*) – syn argejského kráľa Talaa, vodca výpravy „siedmich proti Tébam“.

Vodcom tejto výpravy, po ktorej ostala väčšia sláva literárna ako vojenská, sa stal Adrastos na naliehanie svojich zátov Polyneika a Tydea. Prvý z nich, manžel dcéry Argeie, bol synom tébskeho kráľa Oidipa, do Argu sa dostal ako utečenec z Téb, odkiaľ ho vyhnal jeho brat Eteokles. Druhý, manžel Deipyly, bol synom kalydónskeho kráľa Oinea a z vlasti musel ujsť, lebo zabil strýca a bratranca. Obidvaja žiadali Adrasta, aby im pomohol dobyť vládu v rodných mestách. Po dlhých sporoch, komu má pomôcť ako prvému, padlo rozhodnutie, že najprv sa podnikne výprava proti Tébam a potom proti Kalydónu. Adrastovi sa s Polyneikovou a Tydeovou pomocou podarilo získať za spojencov najslávnejších argejských hrdinov, medzi nimi Amfiaraa, Kapanea, Partenopaia, Hippomedonta a Eteokla. Vojnové prípravy sa však pred Tébami neutajili, a keď sa argejské vojsko priťahlo pred hradby ich mesta, našlo ich obsadené obrancami.

Adrastos videl, že útokom tébske hradby nedobyje. Podarilo sa mu však vylákať Tébany na planinu pred mestom, kde im spôsobil ťažké straty. Nato sa Tébania stiahli za hradby a viac ich neopustili. Adrastos sa teda rozhodol zaútočiť na brány. Rozdelil vojsko tak, že každý zo siedmich vodcov dostal za úlohu dobyť jednu zo siedmich tébskych brán. Toto rozdelenie síl bolo však výhodnejšie pre obrancov ako pre útočníkov. Prvý zahynul v boji silný Kapaneus, ktorý sa vystatoval, že bránu dobyje aj keby ju chránil sám Zeus; najvyšší boh ho za to zrazil z hradby bleskom. Keď zahynul aj Partenopaios a po ňom Polyneikes, uzavrel Adrastos

s Tébami prímerie. Tébania však využili svoju prevahu a po vyprovokovanom porušení prímeria sa vrhli na Argejcov. Ani jeden z nich sa nevrátil domov živý, jedine Adrastos.

Ako sa ukázalo, Adrastova záchrana bola skôr trestom bohov ako milosťou. Veď načo je život vojvodcovi, ktorý stratil celé vojsko, načo je život kráľovi, ktorý stratil moc, načo je život otcovi, ktorý spravil zo svojich dcér vdovy a z vnúcat siroty? Ale Adrastos sa mal dočkať ešte horšej odplaty za vojnu, ktorú začal. Keď sa potomkovia jeho druhov znovu vypravili proti Tébam, prinútili zúčastniť sa na vojne aj jeho syna Aigialea, ktorý potom pod tébskymi hradbami ako jediný zo všetkých bojovníkov padol. Adrastos sa z toho všetkého utrápil na smrť.

Okrem tohto Adrasta poznáme z Homérovej *Iliady* troch ďalších: sú to menej významní trójski bojovníci z vojny s Achájcami. V *Iliade* sa však dozvedáme aj rôzne podrobnosti zo života argejského Adrasta. Za mlada ho vyhnal z vlasti jeho brat Amfiaraos, a tak ušiel do Sikyónu, kde sa stal kráľom. Neskôr sa s Amfiaraom zmieril, vydal za neho svoju sestru Erifylu a vrátil sa do Argu. Výpravy „siedmich proti Tébam“ sa zúčastnil až po dlhej a šťastnej vláde v Argu. Stal sa hrdinom básní tzv. tébskeho cyklu, najdramatickejšie ho opísal Aischylos v tragédii *Siedmi proti Tébam* (roku 467 pred n. l.), po ňom Euripides v tragédii *Feničanky*, napokon rímsky básnik Statius v epose *Thebais* (v 1. storočí pred n. l.).

V neskorších časoch sa Adrastove osudy netešili takej pozornosti dramatikov a básnikov, ako by sa dalo čakať. Možno

preto, že história poskytuje dost príkladov zo života vládcov, ktorí na svoje útočné vojny doplatili, takže nebolo treba siahnuť po príklade z mýtov. Napriek tomu sa s ním stretávame v Racinovej *Thébaide* (1664) a najnovšie v dráme M. Mella *Siedmi proti Tébam* (1932).

AEGEUS

(2. pád *Aegea*) – latinské meno aténskeho kráľa Aigea, po ktorom dostalo meno Egejské more medzi Európou a Malou Áziou. – Pozri heslo *Aigeus*.

AEGYPTUS

(2. pád *Aegypta*) – latinské meno kráľa Aigypta z gréckych mýtov, podľa ktorého je nazvaný Egypt. – Pozri heslo *Aigyptos*.

AENEAS

(2. pád *Aenea*) – latinské meno hrdinu trójskej vojny Aineia, ktorý sa po dobytí Tróje vysťahoval do Itálie a založil kráľovstvo v Latii. – Pozri heslo *Aineias*.

AEOLUS

(2. pád *Aeola*) – latinské meno vládcu vetrov Aiola (dnes používaná podoba Eolos) a niekoľkých hrdinov z gréckych mýtov. – Pozri heslo *Aiolos*.

AEROPE

(neskl., lat. *Aerope*) – dcéra krétskeho kráľa Katrea, prvá manželka mykénskeho kráľa Atrea.

Afaín chrám v Aigíne zo začiatku 5. storočia pred n. l. Jeho reliéfna výzdoba je dnes z najväčšej časti v Štátnych antických zbierkach v Mníchove.

Do mýtov sa dostala predovšetkým ako matka neskoršieho mykénskeho kráľa Agamemnóna a spartského kráľa Menelaa, hrdinov trójskej vojny. Okrem toho činom, ktorý jej zapríčinil smrť: pomohla bratovi svojho manžela Tyestovi zmocniť sa zlatého barana, o ktorom vravela veštbá, že jeho majiteľ bude kráľom v Mykénach. Atreus ju dal zato hodiť do mora a podľa neskorších správ sa potom oženil s Tyestovou dcérou Pelopeiou.

AESCULAPIUS

(2. pád *Aesculapia*) – latinské meno boha lekárstva Asklepia, ktorého prevzali Rimania od Grékov. – Pozri heslo *Asklepios*.

AFAIA

(2. pád *Afaie*, lat. *Aphaia*) – meno bohyně Britomartidy používané na ostrove Aigíne. – Pozri heslo *Britomartis*.

Na najvyššom vrchu ostrova Aigíny, zasvätenom Diovi, mala Afaia od 7. storočia pred n. l. veľký chrám, ktorý v rokoch

510 – 480 pred n. l. prestavali v dórskom slohu. Sochárska výzdoba jeho štítov, odvezená roku 1812, je dnes z najväčšej časti v mníchovskej Glyptotéke, dve neskôr nájdene sochy bojovníkov sú v Národnom archeologickom múzeu v Aténach. Pozostatky tohto chrámu a jeho sochárskej výzdoby patria medzi najlepšie výtvy gréckeho umenia neskorého archaického a začínajúceho klasického obdobia.

AFAREUS

(2. pád *Afarea*, lat. *Aphareus*) – messénsky kráľ, syn spartského kráľa Periera a jeho manželky Gorgofony.

Preslávil sa svojimi synmi: silákom Idom a bystrozrakým Lynkeom. Boli to bratrance blížencov Kastora a Polydeuka a vykonali s nimi mnoho hrdinských činov. Neskôr sa s nimi dostali do sporu pre nevestu a nakoniec pre spoločne ukradnutý dobytok, a v bitke, ku ktorej tento spor viedol, obidvaja zahynuli.

Iného Afarea poznáme z trójskej vojny. Bol statočným achájskym bojovníkom a padol v boji Aineiom.

AFRODITA

(2. pád *Afrodity*, gr. *Afrodité*, lat. *Venus*) – bohyně lásky a krásy, najkrajšia z bohýň antických mýtov.

Jej pôvod je trochu nejasný, podľa Homéra bola dcérou najvyššieho boha Dia a bohyně dažďa Dióny, podľa Hesioda sa zrodila z morskej peny, oplodnenej bohom neba Uranom, a vystúpila z mora na ostrove Cypre. Ale tak či onak, vďaka svojej kráse a rôznym kúzlam, nad ktorými vládla, stala sa jednou z najmocnejších bohýň, neodolali jej bohovia ani ľudia. Tým skôr, že mala ešte rad pomocníkov a pomocníc: bohyně pôvabu a krásy Charitky, bohyně ročných období Hóry, bohynu lichotivého nahavárana Peito, boha vášnivej túžby Himeru, boha ľúbostnej žiadostivosti Pota, boha sobáša Hymena, a najmä mladého boha lásky Erosa, ktorého šípy ranili každého zasiahnutého nezahojiteľnou láskou.

Pretože láska hrá v živote bohov i ľudí nesmiernu úlohu, Afrodita sa tešila veľkej úcte a vážnosti. Kto jej preukazoval úctu a prinášal obete, mohol si byť istý jej pomocou. Bola však dosť nestála a šťastie, ktoré po-

Mramorová hlava bohyně Afrodity je jednou z mnohých známych prác sochára Praxitela.

skytovala, bývalo často prchavé. Niekedy robila pravé divy, aké dokáže len láska. Cyperskému sochárovi Pygmaliónovi oživila napríklad chladnú mramorovú sochu, do ktorej sa zaľúbil, svojich obľúbencov chránila na bojiskách, v morských búrkach i pred úkladmi nepriateľov. Vedela však aj nenávidieť, veď nenávisť je rodnou sestrou lásky: plachého mladíka Narcisa, ktorý podľa udania žiarlivých nýmfov opovrhoval jej darmi, dohnala k tomu, že sa zaľúbil sám do seba a spáchal samovraždu. Sama napodiv nemala v láske priveľké šťastie, lebo ani jedného z milencov si neudržala, nemala šťastie ani v manželstve. Najvyšší boh Zeus jej určil za manžela najnevzhľadnejšieho zo všetkých bohov, chromého a večne upoteného božského kováča Hefaista. Náhradou za to si hľadala útechu u zúrivého boha vojny Area, s ktorým mala napokon päť detí (Erosa, Anterosa, Deima, Foba a Harmóniu), potom u boha vína Dionýza (s ktorým mala syna Priapa) a okrem iných najmä u boha obchodu Herma, ba dokonca aj u obyčajného smrteľníka, dardanského kráľa Anchisa, ktorému porodila syna Aineia.

Z jej zásahov do búrlivých udalostí sveta mýtov mala najďalekosiahlejšie následky priazeň, ktorú venovala synovi trójskeho kráľa Priama Parisovi. Odmenou zato, že jej v spore s bohyňami Hérou a Aténou pririekol prvenstvo v kráske, sľúbila mu za manželku najkrajšiu zo smrteľných žien. Touto ženou bola podľa súhlasného názoru bohov i ľudí Helena z Argu, manželka spartského kráľa Menelaosa, a preto mu ju pomohla uniesť do Tróje. Menelaos sa však svojej manželky nevzdal

Túto sochu bohyne Afrodity roku 1820 náhodou našiel istý roľník pri meste Mēlos, centre rovnomenného ostrova. Sochu nazvali Afrodita Mēlska. Jej harmonický pôvab z nej spravil exemplárny model ženskej krásy.

a žiadal ju naspäť. Keď mu ju Paris odmietol vrátiť, zmobilizoval s pomocou svojho brata Agamemnóna, mocného mykénskeho kráľa, všetkých achájskych vládcov na trestnú výpravu proti Tróji. Stotisíc mužov sa potom preplavilo pod Agamemnónovým velením cez more a zaútočilo na Tróju. Afrodita, pochopiteľne, pomáhala Trójanom, ale boj nebol jej silnou stránkou. Stačilo napríklad, že ju trocha poranila kopijou achájskeho vojvodu Diomeda, a s nárekom z bojiska ušla. V desaťročnej vojne, na ktorej sa zúčastnili všetci vtedajší hrdinovia a takmer všetci bohovia,

Paris nakoniec zahynul a po jeho smrti padla i Trója. Víťazné achájske vojská premenili Tróju na trosky: ostala po nej len sláva a Homérove básne.

Podľa dnešného stavu bádania bola Afrodita pravdepodobne bohyňa maloázijského pôvodu a vyvinula sa, ako sa zdá, zo sýrsko-fenickej bohyne Astarty, ktorá má zas svoj pôvod v asýrsko-babylonskej bohyňi Ištare. Gréci ju prevzali už v najstarších časoch, a to podľa všetkého cez ostrovy Cyprus a Kytéru, kde ju tiež najväčšmi uctievali. Zsvätili jej myrtu, ružu, jablko, mak, holubicu, delfína, lastovičku a lipu. Na jej počesť postavili veľkolepé chrámy v Knide, Pafe, Korinte, v Afrodiziade i Alabande, na Rode a inde. Z gréckych osád v južnej Itálii sa rozšíril jej kult aj do storoitalskou bohyňou jari Venušou a uctievali podobne ako v Grécku. Najväčšie jej rímske chrámy stáli na Caesarovom fóre (chrám Venuše Rodičky) a pri Svätej ceste k Rímskemu fóru (chrám Venuše a Romy). Jej kult zanikol až po víťazstve kresťanstva. Jej meno sa však zásluhou básnikov, sochárov, maliarov a astronómov udržalo dodnes.

Ako bohyňa lásky a krásy sa stala Afrodita azda najhojnejšie zobrazovanou postavou antickej mýty: kráska a láska predsa láka umelcov všetkých čias. Z antiky sa zachovalo niekoľko stoviek jej vyobrazení na vázových maľbách, ich najčastejším námetom je *Zrodenie Afrodity a Afrodita na labuti* (v rozličných verziách od 6. do 4. storočia pred n. l.). Z iných je známa najmä *Venuša s Marsom*, pompejská nástenná maľba z konca 1. storočia pred n. l., a *Afrodita*

vynárajúca sa z vln, vytvorená koncom 4. storočia pred n. l. Apellom pre Asklepiov chrám na Kose (vieme o nej len podľa antických správ, ktoré ju nazývajú „neprekonateľnou“). Z reliéfov je najslávnejší tzv. *Afrodita Ludovisi*, dielo gréckeho sochára z čias okolo roku 460 pred n. l. (dnes v rímskom Národnom múzeu v Termách). Afroditine či Venušine sochy predstavujú vrcholné výtvory antického umenia. Patrí medzi ne predovšetkým *Afrodita Knidská*, ktorú vytvoril Praxiteles pre chrám v Knide, pravdepodobne po roku 350 pred n. l. (jej kópie sú vo Vatikánskych múzeách, v parížskom Louvri a v iných zbierkach), *Afrodita Kýrénska*, rímska kópia helenistickej sochy z 2. – 1. storočia pred n. l. (dnes v rímskom Národnom múzeu v Termách), *Venuša Kapitolská*, rímska kópia helenistickeho diela asi z polovice 3. storočia pred n. l. (v rímskom Kapitolskom múzeu), *Venuša Medicejská*, rímska kópia azda Kleomenovho diela z 2. storočia pred n. l. (vo florentskej Uffizi). Dobrá hlava *Afrodity* z pozláteného bronzu, pochádzajúca asi z Praxitelovej školy, je tiež v Archeologickej zbierke vo Vise. Akú vynikajúcu úroveň dosahovali grécki sochári pri zobrazovaní Afrodity, dokazujú nálezy niekoľkých pôvodných sôch, o ktorých sa antickí autori ani nezmenili, napríklad *Afrodity zo Sol* z 2. storočia pred n. l. (dnes v Cyperskom múzeu v Nikózii). Najvyššieho stupňa z nich je *Afrodita Mélska* z konca 2. storočia pred n. l., objavená roku 1820 (dnes pýcha parížskeho Louvru).

Novovekí umelci nezaostali v záujme o zobrazovanie Afrodity za antickými, jej obrazy

a sochy sa prakticky nedajú spočítať. Z obrazov patria medzi najslávnejšie: *Zrodenie Venuše* (z roku 1487) a *Venuša a Mars* (z roku 1486) od S. Botticelliho (vo florentskej Uffizi a v londýnskej Národnej galérii), *Odpočívajúca Venuša* od G. Giorgioneho, ktorú dokončil po roku 1510 Tizian (v Drážďanskej galérii), *Zrodenie Venuše* od L. Giordana (v Mestskom múzeu

Bohyňa Afroditu, zrodenú z mora, vyťahujú z vln dve Charity, jej pomocníčky. Tento reliéf z 5. stor. pred n. l. pôvodne zdobil zadnú časť stoličky.

v Bellune), *Venuša s Amorom* od L. Cranacha st. asi z roku 1526 (v rímskej Ville Borghese), *Venuša a Amor* od Palma Vecchia asi z roku 1517 (v Umeleckom múzeu v Bukurešti), *Spiaca Venuša* a *Venuša a hráč na mandolíne* od Tiziana (v Drážďanskej galérii, (posledný z nich nazval Vajanský „najvyšším ženským aktom veškerého umenia“), *Zrodenie Venuše*, *Venušina slávnosť* a *Venuša a Mars* od P. P. Rubensa (z rokov 1622 – 1640, prvý v londýnskej Národnej galérii, druhý vo viedenskom Umeleckohistorickom múzeu a tretí v Palazzo Bianco v Janove), *Odpočívajúca Venuša s Amorom* od G. Reniho (z čias po roku

1605) a rovnomenný obraz N. Poussina z čias okolo roku 1630 (v Drážďanskej galérii), *Venuša a Kupido* od Velázqueza z rokov 1648 – 1651 (v londýnskej Národnej galérii), *Venušina toaleta* a *Venuša utešuje Amora* od F. Bouchera (prvá z roku 1746, vo Wallaceovej zbierke v Londýne, druhá z čias okolo roku 1751, v Národnej galérii vo Washingtone). Z novších treba uviesť aspoň *Afroditu* od R. Dufyho asi z roku 1930 (v pražskej Národnej galérii), *Spiacu Venušu* od P. Delvauxa z roku 1944 (v londýnskej Tateovej galérii), *Venušu s lampou* od M. Pavlovičovej-Barilliovej z roku 1938 (v Múzeu moderného umenia v Belehrade) a rytinu *Zrodenie Venuše* z roku 1930 od M. Švabinského.

Zo sochárskych diel sa zmienieme aspoň o *Venuši* R. Donnera, vytvorenej na sklonku jeho bratislavského pobytu v rokoch 1739 – 1740, o *Venuši a Marsovi* od A. Canova z roku 1816 (a prípadne aj o jeho portrétnej soche *Paoliny Bonaparte ako Venuše* z roku 1807 v rímskej Ville Borghese), o *Afrodite* B. Thorvaldsena z čias okolo roku 1835, o *Vítaznej Venuši* A. Renoira z roku 1914, o *Venuši s perlovým náhrdelníkom* od A. Maillola z roku 1918 (dnes obidve v londýnskej Tatovej galérii) a o *Venuši* M. Marininiho z roku 1940 (dnes v súkromnej zbierke v USA). V zbierkach Národnej galérie na Zbraslavi je bronzová *Venuša* z roku 1914 od J. Horejca a *Venuša úrodných lánov* z roku 1930 od J. Obrovského, sochu *Afrodity vynárajúcej sa z vln* vytvoril roku 1932 V. Makovský. Možno spomenúť, že i známa Myslbekova *Hudba* (1907 – 1912) vznikla ako tvorivé prepracovanie *Venuše Esquilinskej*.

Zrodenie Venuše je asi z r. 1485, Botticelli, Uffizi, Florencia.

Afrodita lákala k svojej oslave, pochopiteľne, aj hudobných skladateľov. A. Vranický zložil na prelome 18. a 19. storočia programovú symfóniu *Afrodita*, A. Magnard na prelome 19. a 20. storočia orchestrálnu *Hymnu na Venušu*, novšie C. Orff scénickú kantátovú skladbu *Triumf Afrodity* (1951). Odpradávnajšie jej venovali verše básnici, zo zachovaných diel patria medzi najstaršie tri *Hymny na Afroditu*, tradíciu pripisované Homérovi.

AGAMEMNÓN

(2. pád *Agamemnána*, lat. *Agamemnon*) – mykénsky kráľ a hlavný veliteľ spojených achájskych vojsk v trójskej vojne, syn kráľa Atrea a jeho manželky Aerope.

Hrdý a vznešený, mocný a v boji statočný, ale aj pannačivý a sebecký, v ťažkých situáciách nerozhodný a na svoju prestíž malicorne žiarlivý – taký sa nám javí podľa Homéra i podľa Aischyla, Eurípida a Sofokla. Taký tiež žije dodnes v románoch a na javiskách, aby nás svojou povahou priťahoval i odpuzoval a svojím osudom dojímal.

Narodil sa v Mykénach, kde vládol jeho otec, keď sa zmocnil trónu po smrti kráľa Eurystea, ktorý nezanechal potomkov. Prežil tam mladosť s bratom Menelaom v ovzduší intríg a bojov o moc, ktoré viedol jeho otec Atreus so svojím bratom Tyestom. Už v útlom veku bol svedkom zločinu, ktorého sa dopustil Atreus na Tyestových synoch Pleistenovi a Tantalovi. Neskôr sa stal svedkom vraždy svojho otca, ktorého zavraždil Tyestov syn Aigistos. Keď sa potom Tyestes zmocnil vlády nad Mykénami, ušiel aj s Menelaom do Sparty, kde ho prijal kráľ Tyndareos. Pri prvej vhodnej príležitosti sa však vrátil, aby pomstil otcovu smrť. Zabil Tyesta a ako dedič kráľa Atrea sa vyhlásil za mykénskeho kráľa.

Za niekoľko rokov vlády sa Agamemnón stal jedným z najmocnejších a najbohatších achájskych panovníkov.

Žil v priateľstve so všetkými kráľmi, a zmieril sa dokonca s vrahom svojho otca Aigistom. O jeho sídle sa nehovorilo ináč len ako o „Mykénach bohatých zlatom“. Bol aj šťastným manželom a otcom. Keď sa jeho brat Menelaos oženil s Tyndareovou nevlastnou dcérou Helenou, vzal si za manželku jej sestru Klytáimnestru a mal s ňou štyri deti: syna Oresta a dcéry Chrysothemidu, Elektru a Ifigeneiu (u Homéra sa uvádza namiesto Elektry Laodika a namiesto Ifigeneie Ifianassa). Žil na svojom hrade spokojným životom, tešil sa všeobecnej úcte a hrozilo mu len jedno – že sa dostane do mýtov bez vojnovéj slávy.

Jedného dňa však vzrušila Mykény správa zo Sparty: Menelaovi, ktorý sa stal po Tyndareovej smrti spartským kráľom, uniesol trójsky princ Paris man-

želku. Krátko nato prišiel do Mykén i Menelaos a požiadal Agamemnána, aby mu pomohol získať ju naspäť. Bola predsa najkrajšia zo všetkých smrteľných žien, jej otcom bol sám najvyšší boh Zeus a Paris ju uniesol, keď bol v Sparte hosťom. A nielen to: spolu s ňou uniesol Menelaovi i pokladnicu. Bolo to najhrubšie porušenie práva pohostinstva, bola to najťažšia urážka kráľa i muža. Taký zločin nemohol zostať bez trestu.

Agamemnón bratovi poradil, aby sa vypravil so skúseným vyjednávačom, s itackým kráľom Odyseom, do Tróje a predniesol celú vec Parisovmu otcovi, trójskemu kráľovi Priamovi, ktorý je rozumný človek a iste to dá do poriadku. Menelaos ho poslúchol, ale nič nedosiahol. Paris bol ochotný vrátiť len pokladnicu, o Helene odmietol hovoriť. Nato Menelaos a Odyseus pohrozili Trójanom vojnou. Paris však trval na svojom a Priamos s ním súhlasil. Keď sa to dozvedel kráľ Agamemnón, vyslal poslov ku všetkým achájskym kráľom, aby mu pomohli pomstiť Parisov čin a vrátiť Menelaovi ženu a časť. Vojnová výprava, ktorej sa na čelo rozhodol postaviť mykénsky kráľ, sľubovala korisť a slávu. V prístave Aulide sa napokon zhromaždilo 1186 lodí a stotisíc mužov, aby sa vypravili proti Tróji.

Ako sa na hlavného veliteľa patrilo, neváhal Agamemnón podstúpiť akúkoľvek obeť, aby zabezpečil výpravu náklonnosť bohov. Bohyni Artemide obetoval dokonca vlastnú dcéru, aby tak odčinil, že ju kedysi urazil. Po nebezpečnej plavbe, plnej nepredvídaných prekážok, pristál nakoniec s loďstvom pri

trójskych brehoch. Hoci ich chránili silné oddiely, ktoré viedol Priamo, najstarší syn Hektora, vyloďovacia operácia sa mu podarila. Vysoké hradby Tróje však vojsko nedobýlo, odrazilo sa od nich ako vlna od pobrežnej hrádze. Rozkázal teda postaviť pevný tábor, z ktorého potom podnikal nové a nové útoky na Tróju. Celých deväť rokov, no márne.

Na začiatku desiateho roku vypukla v achájskom vojsku dlho skrývaná nespokojnosť. Vojaci túžili vrátiť sa domov a vojvodcovia strácali nádej na korisť a slávu. Keď už únava z bezvýhľadnej vojny vrcholila, došlo navyše k sporu medzi Agamemnónom a najúspešnejším achájskym bojovníkom Achillesom. Príčinou bola žena: na jednej z výprav do susedných krajov sa zmocnil Achilles niekoľkých zajatkyň, medzi nimi dcéry Apolónovho kňaza Chrysa, ktorá potom pri delení koristi pripadla Agamemnónovi. Onedlho prišiel do tábora jej otec a požiadal Agamemná, aby mu ju za bohaté výkupné vrátil. Agamemnónovi sa však dievčina páčila, a tak jej ota vyhnal. Nato sa Chrysos obrátil na Apolóna, aby ho pomstil. Apolón, urazený na svojho kňaza, zostúpil z Olympu a šípami zo svojho strieborného luku začal rozsievat v achájskom tábore mor.

Keď kráľ Agamemná nič nepodnikal, aby boha udobril, zasiahol Achilles. Zvolal Achájcov na snem, aby sa poradili, čo robiť. Agamemná sa cítil dotknutý, lebo zvolávať snem považoval za svoje právo. Napokon naň prišiel, ale s hnevom v srdci a s úmyslom, že to Achillovi neprepáči. Na sneme potom veštec Kalchas vyhlásil, že Apolóna možno udobriť iba vrátením

Chrysovej dcéry, avšak už bez výkupného a s ospravedlnením sa jej otcovi. Agamemná sa na Kalchasa osopil, a keď sa ho Achilles zastal, osopil sa aj na neho. Po prudkej výmene názorov, v ktorej jeden ani druhý nevyberal slová, Agamemná ustúpil. Sľúbil, že sa teda v záujme vojska Chrysovej dcéry vzdá, avšak ako náhradu za ňu si vyberie od niektorého z vojvodcov inú zajatkyňu – a vybral si Achillovu milenkú Briseidu. Achilles sa rozhodnutiu hlavné-

Agamemnáova maska z tepaného zlata, ktorú našiel H. Schliemann roku 1876 v Mykénach (Národné archeologické múzeum v Aténach)

ho veliteľa podriadil, nech bolo hocjako unáhlené a nespravodlivé, ale vyvodil z toho dôsledky. Vyhlásil, že nebude bojovať, kým ho Agamemná a všetci Achájci, ktorí nepovstali na jeho obranu, neodprosia a nevrátia mu tak česť.

Márne dohovárali Agamemnáovi ostatní králi, najmä staručký Nestor z Pýlu. Ostal neoblomný a svojím správaním priviedol vojsko do nešťastia. Keď sa totiž Trójanovia dozvedeli, že proti nim nebojuje Achilles, z ktorého mali najväčší strach, urobili výpad z mesta, zatlačili Achájcov až na pobrežie a chystali sa zaútočiť na tá-

bor. Nato vyslal Agamemná k Achillovi poslov s ospravedlnením a s návrhom, že mu Briseidu vráti a okrem toho mu dá sedem iných dievčat a bohaté dary, aby sa udobril. Achilles však svoju zlosť nepremohol a návrh i dary odmietol. Achájcom teda neostalo nič iné, ako bojovať bez neho. Hoci sa stať sa točne bránili, pre oslabenie nedolali náporu a Trójanovia ich zatlačili až k moru. Agamemná sa bil v prvom rade, ako sa na veliteľa patrí. Keď však musel pre zranenie a veľkú stratu krvi bojisko opustiť, navrhol ostatným veliteľom, aby prestali bojovať a zachránili životy vojakov útekem. Vojaci navzdory tomu pokračovali neoblomne v boji a s nimi vojvodcovia. Napokon sa dočkali prekvapujúceho obratu. Keď totiž Achilles spozoroval, že Hektor zapálil jednu z achájskych lodí, dovolil svojmu priateľovi Patroklovi, aby si obliekol jeho pancier a na čele jeho vojska zasiahol do boja. Trójanovia zazreli Achillovu výzbroj a v domnienke, že proti nim vyrazil sám Achilles, dali sa v zmatku na útek.

Patroklos, ktorý takto zachránil lode a tábor, sa z boja nevrátil, ťažko zranený zahynul v súboji s Hektorom. Achilles sa v žiali nad jeho smrťou rozhodol, že sa znova chopí meča a oštepú, aby svojho priateľa pomstil. Udobril sa s Agamemnáom, ktorý verejne uznal svoju vinu a vrátil mu Briseidu, a bojoval potom až do svojej hrdinskej smrti pod hradbami Tróje.

Ako vieme, Achájci nakoniec Tróju dobyli. Pomohla im k tomu však iba vojnová lesť. Na návrh kráľa Odysea postavili obrovského koňa, do ktorého sa ukryli najsmelší bojovníci. Potom dal Agamemná zapáliť tá-

bor, nalodil vojakov a odplával s loďstvom na západ. Neodplával však do Grécka, ako sa Trójanania domnievali, ale schoval sa za ostrovom Tenedom a za tmy sa s vojskom vrátil. Trójanania medzitým pritiahli koňa do mesta, ba zbúrali dokonca časť hradieb, aby ho dostali dnu. Uverili totiž výpovedi achájskeho vojaka Sinóna, ktorého tam zanechal v putách (a s príslušnými inštrukciami) Odysseus, že kôň je dar Achájcov bohyni Aténe a že má mesto chrániť. V noci potom ukrytí bojovníci z koňa vystúpili, premohli nič netušiacu stráž a Sinón dal dohovorené znamenie Agamemnónovi, ktorý vzápätí vtrhol prielomom v hradbách do mesta. Ráno už len hromada trosiek a dymiaceho popola pripomínala miesto, kde stála slávna Trója.

S loďami preťažnými nákladom zlata, striebra a otrokýchň vrátil sa víťazný Agamemnón do Mykén. Keď vstúpil na pôdu rodnej zeme, v dojatí ju pobozkal a priniesol ďakovnú obeť bohom. Potom rozkázal zapáliť na najvyššom vrchu na pobreží veľkú hranicu, aby tak podľa sľubu daného manželke oznámil svoj šťastlivý návrat. Klytaimnestra na dohovorený signál nedočkavo čakala, nie však sama. Kým bol Agamemnón v Tróji a zvädzal tam boje, prišiel do Mykén jeho bratranec Aigistos a zvedol mu manželku. Najprv sa bránila, potom jeho lichôtkam podľahla, a teraz už mali spoločne pripravený plán, ako sa Agamemnóna zbavia. Aigistos ho slávnostne privítal, zaviedol ho do hodovnej siene, a keď bola hostina v najlepšom, dal znamenie ukrytým vojakom, ktorí ho aj so všetkými druhmi surovo zavraždili („sťa býka pri žľabe“, ako hovorí Homér). Po-

Levia brána na mykénskom hrade. Pochádza asi z 15. – 14. storočia pred n. l. (dnešný stav)

tom ho dal pochovať na planine pri hradbách, oženil sa s Klytaimnestrou a vyhlásil sa za mykénskeho kráľa.

Osudy Aigista a zradnej Klytaimnestry patria už do iných hesiel, rovnako ako osudy Agamemnónových detí. Heslo Agamemnón má však ešte dodatok. Napísal ho roku 1876 nemecký archeológ H. Schliemann. Keď v rokoch 1871 až 1873 vykopal trosky Tróje, o ktorej existencii väčšina vtedajších učencov pochybovala, vybral sa do Mykén, aby pátral po hrobke kráľa Agamemnóna. Opieral sa pritom o údaje z Homérových básní, Aischylovej *Oresteie*, Euripidovej *Elektry* a *Putovania po Helade* od Pausania, ktorý navštívil Mykény v 2. storočí n. l. Na ohradenej planine pri hradbách, asi v osem metrovej hĺbke, našiel päť hrobov s pozostatkami pätnástich mŕtvych, doslova obložených zlatom a šperkami. Ich výstroj a zbrane sa zhodovali s Homérovými opismi. Na tvárach mŕtvych boli zlaté masky, ktoré zobrazovali ich podobu: mohol sa o tom presvedčiť, lebo pod jednou z týchto masiek na-

šiel neporušenú, prirodzene mumifikovanú tvár mŕtveho mykénskeho vládcu. Vo svojom nadšení ju považoval za tvár samého Agamemnóna: „Objavil som hroby, ktoré Pausanias, opierajúci sa o tradíciu, označuje za hroby Agamemnóna, Kassandry, Eurymedóna a ich druhov, ktorých po návrate z Tróje zabil zákerný Aigistos a neverná Klytaimnestra!“ Neskorší výskum však ukázal, že ľudia, ktorých pozostatky vykopal Schliemann v Mykénach, žili asi 200 – 300 rokov predtým, ako bola zničená Trója a ako mohol žiť kráľ Agamemnón. Ako mohol žiť: priame dôkazy o jeho fyzickej existencii nemáme, ostáva teda aj po Schliemannových objavoch hrdinom z mýtov.

Poklady z Mykén sú dnes v Národnom archeologickom múzeu v Aténach. Vyplňajú vitríny vstupnej siene a svojím liogotom potvrdzujú, že Homér právom hovoril o „Mykénach bohatých zlatom“. Agamemnónovo meno sa tam ozýva stále: najmä pred zlatou maskou, ktorú mu pripísal Schliemann. Ináč okrem uvedených antických tragédií z 5. storočia pred n. l., ku ktorým možno pripojiť aj neskoršieho Senecovho *Agamemnóna*, pripomínajú ho aj novoveké dramatisácie, hlavne *Agamemnónova smrť* od G. Hauptmanna (1944). Jeho osud inšpiroval roku 1955 P. Angevera k symfonickej skladbe *Agamemnón musí zomrieť!*

AGAUE

(neskl., lat. *Agauē*) – dcéra tébskeho kráľa Kadma a jeho manželky Harmónie.

Bola nadšenou čiteľkou boha vína Dionýza a v bakchickom

vytŕžení (či jednoduchšie: v opi-
tosti) zabila svojho syna Pentea.
Podľa jednej verzie sa tak stalo
omylom, lebo si ho počas osla-
vy Dionýzovho sviatku pomý-
lila s nejakou šelmou. Podľa
druhej ho vraj zabila preto, že
bol nepriateľom radosti, ktorí
prinášal ľudstvu Dionýzov ná-
poj, a staral sa len o hrdinské
činy a vojny. Ako to bolo pres-
ne, nevieme, pretože o Penteo-
vom neslávnom konci kolujú aj
iné povesti: o tých však v prí-
slušnom hesle.

Iná Agaue bola jednou z dcér
morského boha Nerea. Ako
možno usudzovať podľa prekla-
du jej mena, bola „úžasne krás-
na“, ale významnejšiu úlohu vo
svete mýtov nehrala.

AGENOR

(2. pád *Agenora*, lat. *Agenor*) –
meno niekoľkých hrdinov
z gréckych mýtov.

Najznámejší z nich, syn boha
mora Poseidóna a Okeanidy Li-
bye, bol kráľom vo fenickom Si-
dóne. Preslávil sa najmä svojimi
potomkami: ako otec Diovej
milienky Európy, tébskeho krá-
ľa Kadma, fenického kráľa Foi-
nika, kilického kráľa Kilika,
tráckeho kráľa Finea a hrdinu
Tasa, kráľa na ostrove Tase. Pod-
ľa staršej verzie mýtov pochá-
dzal Agenor z Téb a nebol
otcom, ale synom Foinika, po
ktorom sa aj krajina s mestom
Sidónom nazývala Foinikia
(v slov. Fenícia).

Iný Agenor bol synom psó-
fidského kráľa Fegea; so svojim
bratom Pronoom zabil hrdinu
tzv. vojny epigónov (potomkov
prvej výpravy „siedmich proti
Tébam“) Alkmaióna. Z ďalších
nositeľov tohto mena sa zapísal
do mýtov otec aitolskeho kráľa

Testia, a to ako dedo hrdinu Me-
leagra a Diovej milienky Lédy.
Z Homéra poznáme trójskeho
hrdinu Agenora, syna Anteno-
rovho. Po porážke trójskeho
vojska na brehoch Skamandra
sa jediný postavil proti najsil-
nejšiemu achájskemu bojovní-
kovi Achillovi, aby kryl ústup
svojich druhov za hradby.

AGLAIA

(2. pád *Aglaie*) – jedna z Cha-
ritiek, bohýň pôvabu a krásy. –
Pozri heslo *Charitky*.

Iná Aglaia bola dcérou hrdi-
nu Mantinea a manželkou ar-
gejského kráľa Abasa, s ktorým
mala synov Akrisia a Proita.
Ďalšia bola manželkou sým-
skeho kráľa Charopa a matkou
nie síce najstatočnejšieho, ale
zato najkrajšieho achájskeho
bojovníka pred Trójou Nirea.

ACHELOOS

(2. pád *Acheloia*, lat. *Acheloos*) –
boh rovnomennej rieky
v Akarnánii, otec Sirén.

Bol najstarší z tritisíc synov
Titana Okeana a jeho manželky
Tety. Vynikal obrovskou silou
a navyše schopnosťou meniť
podľa ľubovôle svoju podobu.
Do mýtov sa zapísal predovšet-
kým bojom s hrdinom Herak-
lom. Zasnúbil sa totiž s krásnou

Deianeirou, dcérou kalydónske-
ho kráľa Oinea, do ktorej sa ne-
skôr, a nie bez úspechu, zaľúbil
Herakles. V zápase, ku ktorému
pre ňu nej potom došlo, sa Ache-
loos premenil z obra na hada,
a keď mu to nepomohlo, na býka
s mohutnými rohmi: Herakles ho
však s vypätím všetkých síl
premohol. Roh, ktorý mu pri
tomto zápase odlomil, naplnili
morské bohyne Nereidy rozlič-
nými plodmi, a tak sa z neho stal
(podobne ako z rohu kozy Amal-
teie, ktorá svojím mliekom živi-
la najvyššieho boha Dia) známy
„roh hojnosti“.

Antickí umelci Acheloia často
zobrazovali. Jeho podobizeň sa
našla už na etruskom kotúči asi
zo 6. – 5. storočia pred n. l., kto-
rý je dnes vo Vatikánskych
múzeách. Z rovnakých čias po-
chádza i takmer polovica
z dvadsiatich piatich známych
vázových malieb, na ktorých sú
výjavy z jeho boja s Heraklom.
Z najlepších novovekých obra-
zov, znázorňujúcich *Zápas
Acheloia s Heraklom*, sú dva
v Metropolitnom múzeu v New
Yorku; jeden od J. Brueghela st.,
druhý od P. P. Rubensa, v pa-
rížskom Louvri je veľké plátno
Herakles a Acheloos od G. Re-
niho (asi z rokov 1617 – 1621).

V staršej literatúre sa občas
stretávame s Acheloovým me-
nom v zmysle nášho „chame-
leóna“.

ACHILLES

(2. pád *Achilla*, lat. *Achilleus*, 2.
pád *Achillea*) – syn ftijského
kráľa Pelea a morskej bohyne
Tetidy, najväčší achájsky hrdina
v trójskej vojne.

Nikto zo stotisíc Achájcov, čo
prišli pod vedením mykénskeho

Herakles zápasí s Acheloom.

kráľa Agamemnóna pod hradby vysokej Tróje, sa mu nevyrovnal silou, odvahou, obratnosťou a rýchlosťou, ani priamosťou povahy a mužnou krásou. Oplýval všetkým, čo zdobí a ctí muža, len jedno mu osud uprel: aby bol šťastný.

Narodil sa z manželstva, ku ktorému jeho matku prinútili. Pôvodne sa o ňu uchádzal sám najvyšší boh Zeus, potom sa však od Titana Prometea dozvedel veštbu, že Tetidin syn prevýši otca, a tak vo vlastnom záujme zariadil, aby sa vydala za smrteľného muža. Keď sa jej narodil syn, ponorila ho vraj do podsvetnej rieky Styxu, takže mu celé telo (s výnimkou päty, za ktorú ho držala) pokryl ne-

viditeľný pancier. Boli to však zrejme len reči z neskorších čias, Homér o tom nič nevie. Hovorí len toľko, že Tetis natierala Achilla ambróziou a zakažovala ho nad ohňom, aby sa stal nezraniteľný a nesmrteľný. Raz ju pri tom pristihol Peleus. Keď zazrel syna v plameňoch, naľakal sa, že ho chce Tetis zabiť, a vytiahol na ňu meč. Úbohej bohyni neostal čas na vysvetlenie, iba na útek do morských hlbín. Peleus našiel potom opustenému synovi vychovávateľa. Stal sa ním najprv múdry starec Foinix a neskôr Kentaur Cheirón, ktorý ho živil medvedími mozgami a pečenými levmi. Táto výchova bola Achillovi na prospech, už ako

desaťročný zabil holými rukami diviaka a v behu dohonal jeleňa. Kým dospel, naučil sa všetkému, čo vtedajší hrdina v živote potreboval: správať sa ako muž, ovládať zbrane, liečiť zranenia, hrať na lyre a spievať.

Tetis vedela o veštbe, podľa ktorej mal byť jej syn postavený pred voľbu: buď žiť dlho a bez slávy, alebo krátko a slávne. Hoci mu želala slávu, ako matka si ešte väčšími priala, aby ostal nažive. Keď sa dozvedela, že achájski králi chystajú vojnu proti Tróji, schovala ho na ostrove Skyre u kráľa Lykameda, kde musel žiť v ženských šatách medzi kráľovskými dcérami. Kráľ Agamemnón však s pomocou veštca Kalchasa jeho úkryt vypátral a poslal za ním itackého kráľa Odysea a argejského kráľa Diameda. Preoblecení za kupcov dostali sa obaja králi do paláca a rozprestrelí pred kráľovskými dcérami svoj tovar. Medzi drahé látky, šperky a podobné veci, o ktoré majú ženy vždy záujem, pohodli akoby náhodou aj meč. Keď na dohovorené znamenie spustili ich druhovia pred palácom vojnový pokrik a zarinčali zbraňami, dievčatá sa v zmätku rozpíchlí. Jedna ruka však uchočila meč; Achilles sa tak prezradil a bez dlhého prehovárania sľúbil, že sa pripojí k achájskemu vojsku. Nezadržala ho ani Lykamedova dcéra Deidameia, ktorá čakala od neho syna, ani vyhládka na dlhú a šťastnú vládu vo vlasti. Namiesto Ftie si zvolil slávu.

Do prístavu Aulidy, kde sa zhromaždilo achájske loďstvo na výpravu proti Tróji, priviedol Achilles päťtisíc mužov, ktorých jadro tvorili statoční Myrmidončania. Jeho otec Peleus musel pre vysoký vek ostať už

Na detaile gréckej vázy zo 6. storočia pred n. l. je vyobrazený Aias, nesúci mŕtve Achillovo telo. Trójan Paris šípom zasiahol hrdinu Achilla do jediného zraniteľného miesta, do päty.

doma; dal mu preto svoj pancier, obrovský oštep z tvrdého jaseňa a vojnový voz s nesmrteľnými koňmi. Boli to svadobné dary, ktoré dostal od bohov, keď sa ženíl s Tetidou, a Achilles ich vedel využiť. Deväť rokov bojoval na trójskej pláni, dobyl dvadsaťtri miest v okolí Tróje, naháňal Trójanom hrôzu a strach. Celá achájska armáda si ho vážila ako najchrabrejšieho a najúspešnejšieho bojovníka, i všetci vojvodcovia – s výnimkou hlavného veliteľa Agamemnóna.

Agamemnón totiž na Achilla žiarlil. Bol síce mocný kráľ a udatný bojovník, nie však taký veľký človek, aby odpustil podriadenému, že ho prevyšuje zásluhami a je obľúbenejší. Dlhú svoju nevraživosť skrýval, napokon sa však neovládal. Vyvolal tým spor, ktorým takmer priviedol do záhuby celé achájske vojsko.

Došlo k tomu na začiatku desiateho roku vojny, keď už v achájskom tábore vládla nespokojnosť z nekonečného preťahovania bojov. Vojaci sa chceli vrátiť domov a vojvodcovia strácali nádej, že dobytím Tróje získajú slávu a korisť. Achilles sa vypravil so svojimi Myrmidončanmi do susedného kráľovstva, aby zaobstaral armáde jedlo a nejakou korisťou povzniesol jej sklusnutého ducha. Medzi zajatcami priviedol aj dcéru Apolónovho kňaza Chrysa. Pri rozdeľovaní koristi pripadla Agamemnónovi. Achilles proti tomu nič nenamietal, lebo po nej netúžil, ľúbil krásnu Briseidu, ktorú zajaľ na jednej zo svojich dávnejších výprav. Krátko nato sa však objavil v achájskom tábore i Chrysos, zaželel Achájcom skoré víťazstvo a požiadal Agamemnóna, aby mu dcéru za bohaté výkupné vrátil. Achájcom sa kňazova ponuka

Achilles zomiera v náručí svojich priateľov.

zdala prijateľná, ale Agamemnón sa proti nej postavil, vraj sa mu tá dievčina páči, za nič na svete ju nevráti, a Chrysos nech si ide, odkiaľ prišiel. Kňaz nato požiadal boha Apolóna, aby ho pomstil. Apolón ho vyslyšal, zostúpil z Olympu a šípami zo svojho strieborného luku začal v achájskom tábore rozsievat mor. Vojaci hynuli, ale Agamemnón nepodnikal nič, aby boha udobril. Keď už bola situácia neudržateľná, Achilles sa rozhodol zasiahnuť: zvolal vojakov na snem, aby sa poradili, čo robiť. Agamemnóna Achillov zásah urazil, veľmi sa rozhneval a zaumienil si, že sa mu pomstí. Keď potom na sneme vyhlásil veštec Kalchas, že Apolóna možno udobriť jedine vrátením Chrysovej dcéry, ale bez výkupného a s prosbou o prepáčenie, Agamemnón sa na neho surovo osopil a napadol i Achilla, ktorý sa ho zastal. Po urážkach, ktorými pred tvárou celého vojska potupil Achillovu česť, nakoniec vyhlásil, že v záujme vojska sa teda Chryseidy vzdá, no vyberie si za ňu od niektorého z vojvodcov náhradu. Vybral si Achillovu milenkú Briseidu.

Achilles sa rozhodnutiu hlavného veliteľa disciplinovane podriadil, ale vyvodil z toho dôsledky. Zaprisahal sa, že nebude bojovať, kým ho Agamemnón neodprosí a nevráti mu pred tvárou všetkých Achájcov jeho milenkú a česť. Nato odišiel k morskému brehu, vyvolal z hlbokých vôd svoju matku a požiadal ju, aby sa za neho prihovarila u Dia, nech pomôže Trójanom zatlačiť achájske vojsko, aby Agamemnón poznal, že bez neho nič nezmože, a prišiel ho potom odprosiť.

Tetis synovu žiadosť predniesla a najvyšší boh jej vyhovel. Zakázal bohom zasahovať do boja a povzbudil vodcu Trójanov Hektora, aby využil Achillovu neprítomnosť a zahnal Achájcov až k moru. Súčasne zoslal Agamemnónovi klamný sen, aby ho napriek oslabeniu vojska podnikol do útoku. Hoci Acháji statočne bojovali, museli ustúpiť. Trójanovia sa večer po bitke dokonca nevrátili za hradby mesta, ale prenocovali priamo na pláni pred achájskym táborom, aby ho nasledujúci deň mohutným úderom zničili. Keď